मत्वरा गामिनी तरिः, जङ्घाला स्रावि नी चैव धारिणी वेगिनी तथा। राजहस्तैकैकवृद्ध्या नौकानामानि वै दश। उच्छ्रितिः परिणाहश्च दशाष्टांशमितौ क्रमात्। यत्र लोला गामिनी च स्रावि नी दुःखदा भवेत्। लोलायमानामारभ्य यावत् भवति मत्वरा। लोलायाः फलमाधत्ते एवं सर्वासु निर्णयः। वेगिन्याः परतो या तु साखिलायोत्तरा तथा"। भोजोऽपि "नौकादीर्घं यत्रेच्छं स्यात् तत्रैतानि विवर्जयेत्। हस्तसंख्या परिज्ञाय दशाष्टवेदद्व्यहोत्तरैः। षष्ट्युत्तरमिता नौका कुलं हन्ति बलं धनम्। नवतेरुत्तरे यापि या चत्वारिंशतः परा"। यावदपरदशकं तावदेव तत् फलमिति। अथोच्छ्रता। "राजहस्तद्वयमिता तावत् प्रसरणोच्छ्रता। इभमूर्ध्वाभिधा नौका क्षेमाय पृथिवीभुजाम्। ऊर्ध्वानूर्ध्वा सर्वतश्च गर्भिणी मन्थरा तथा। राजहस्तैकैकवृद्ध्या नाम पञ्च त्रयं भवेत्। आत्मानूर्ध्वा गर्भिणी च निन्दितं नाम युग्मकम्। मन्थरायाः परायास्तु ताः शुभाय यथोद्भवम्"। भोजोऽपि। बाणाग्न्युत्तरतो यानं नौका नाम शुभा वहेत्। पञ्चाग्रदूर्ध्वा दुःखार्थं धनलाभं त्रयोर्द्वतः। इत्युच्छ्रता "वाताद्यो नामतो यत्ते निर्णयं तरिसंश्रयस्। कनकं रजतं ताम्रं त्रितयं वा यथाक्रमम्। ब्रह्मादिभिः परिन्यस्य नौकाचित्रणकर्मणि। चतुःषड्ङ्गा त्रिषड्ङ्गा वा द्विषड्ङ्गा चैक षड्ङ्गिणी। सितरक्तपीतनीलवर्णास्ताःस्युर्यथाक्रमम्। केसरी महिषो नागो हिरदो व्याघ्र एव च। पक्षी भेको मनुष्यश्च एतेषां वदनाष्टकम्। नावां सखोपरिन्यस्य आदित्यादिदशाभुवाम्। कलशो दर्पणश्चन्द्र क्षेदशानां महीभुजाम्। हंसः केकी शुकः सिंहो मयूरोऽहिर्व्यालमृष्टपदौ। आदित्यादिदशाजातनौकोपरि परिन्यसेत्। नौकासु मणिविन्यासो विज्ञेयो नवदण्डवत्। सुतुक्कास्तवकैर्युक्ता नौका स्यात् सर्वतो भद्रा। ततुसंख्या चेदथ रसवेदद्वयसम्मिता क्रमशः। कनकादीनां माला त्रयमालेति गद्यते सद्भिः। ब्रह्मक्षत्रे द्वितये एकैके वैश्यशूद्रयोर्नौ। निर्गृहं सगृहं वाथ तत्सर्वं द्विविधं भवेत्। निर्गृहं पूर्वसूचितं सगृहाणि यथा शृणु। सगृहा त्रिविधा प्रोक्ता सर्वमध्यायनन्दिरा। सर्वतो मन्दिरं यत्र सा ज्ञेया सर्वमन्दिरा। राज्ञां कोशाश्वनारीणां फलमत्र प्रशस्यते। मध्यतो मन्दिरं यत्र सा ज्ञेया मध्यमन्दिरा। राज्ञां विद्याश्रयादिवर्णासु च प्रशस्यते। अग्रतो मन्दिरं यत्र सा ज्ञेया ह्यग्रमन्दिरा। चिरप्रवासयात्रायां रथे काले धनात्यये। मन्दिरमानं नौकाप्रसरत एवार्द्धभागतो न्यूनम्"। भोजस्तु दीर्घदृत्तवसुषड्दिवाकरानेकदिङ्नवमिता यथाक्रमम्। राजपञ्चभुजसम्मितोच्छ्रितिर्मन्दिरे तरिगते क्षोणीभुजाम्। भास्करादिकदशाभुवां पुनर्धातुनिर्णयनमत्र पूर्ववत्। पताकाकलसादीनां निर्णयो नवदण्डवत्। काष्ठजं धातुजं चेति मन्दिरं द्विविधं भवेत्। काष्ठजं सुखसम्पत्त्यै विलासे धातुजं मतम्। अत्र मयासनादीनां मन्थरोच्छ्रोपवोरपि। अन्येषाञ्चैव मुनिभिर्निर्णयः पूर्ववन्मतः। दिङ्मानमिदमुद्दिष्टं नौकाकलसमप्रजम्। प्रधानेष्वेव नियमो ह्यप्रधाने न निर्णयः। लघुता दृढता चैव गामिताऽस्थिदृता तथा। समतेति गुणोद्देशो नौकानां सम्प्रकाशितः' एवं विचिन्त्य यो राजा नौकायानं करोति च। स चिरं सुखमाप्नोति विजयं समरे श्रियम्। योऽध्वानादन्यथा यानं नौकानां कुरुते नृपः। तस्यैतानि विनश्यन्ति यशोवीर्यं बलं धनम्"। जघन्यजलयानानि यथा "नौकाग्रतो जले यानं जघन्यमिति गद्यते। तद्देशावहवस्ते तु पाषाणानां प्रकीर्त्तिताः। द्रोणीरूपन्तु यद्यानं द्रोणीयानं तदुच्यते। घटीभिर्घटितं यानं घटी नौकेति गद्यते' तुम्बादीनां फलैर्यानं फलयानं प्रचक्षते। चर्मभिस्तूलपूर्णैश्चर्मयानं तदुच्यते। यानं यन्त्रभुजिर्द्वैश्चैर्द्वैश्चयानं तदुच्यते। जन्तुभिः सलिले यानं जन्तुयानं प्रचक्षते। बाहुभ्यां सन्तरेद्वारि जघन्येषु न निर्णयः"

निष्पदी स्त्री निर्गतः पादोऽस्याः पादः अनलोपः समा० कुम्भपद्या० ङीष्, पद्भावः विसर्गस्य षः। १पादहीनायां स्त्रियाम्। निर्+पद्-क्विप्। २निर्गते "निष्पदो मृगजानाम्" ऋ० १०.१०२ ६ "निष्पदः निर्गच्छन्तः" भा०।

निष्पन्द त्रि०निर्गतः स्पन्दो यस्य प्रा०व०। विसर्गलोपाभावे "इदुदुपधस्य चाप्रत्ययस्य" पा० षत्वष्टुत्वे। स्पन्दनरहिते "व्यावर्त्तनिष्पन्दभुजेन यस्य"। "मैथिलीतनयोद्गीतनिष्पन्दमृगमाश्रमम्" रघुः। विसर्गलोपे न षत्वम्।

निष्पन्न त्रि० निर्+पद्-क्त षत्वम्। १सिद्धे २समाप्ते च।

निष्परिग्रह त्रि०निर्गतः परिग्रहः यस्य प्रा०व०। १विषयादिसङ्गरहिते अन्नाकङ्कादिभिरङ्गीकाररहिते २यत्नादौ च "आत्मन्यात्मानमाधाय निर्द्वन्द्वो निष्परिग्रहः" मार्क० पु० १६अ०।